

Barbara Goričan

INDIVIDUALIZACIJA, PLURALIZACIJA DRUŽINE IN DRUŽINSKA POLITIKA

UVOD

Povsod v zahodnih družbah na področju družinskega življenja naletimo na podobne pojave. Maritalno vedenje postaja vse bolj nestabilno in nestalno, število porok se manjša, povečuje se število razvez in kohabitacij, narašča število reorganiziranih družin.¹ Sociologi te spremembe na področju družinskega in intimnega življenja posameznikov v največji meri povezujejo s pojavom vse večje individualizacije, ki je povzročila razpad tradicionalnih kategorij, kot so razred, status in družina.

Strukturne spremembe, povezane z dinamiko in procesom individualizacije, so se zgodile tudi na področju družinskega in intimnega življenja. Sociologi poudarjajo, da je v času individualizirane družbe tudi družina postala prostor »žongliranja, kjer se posamezniki odločajo med ambicijami, poklicnimi zahtevami, izobraževalnimi pritiski, zadolžitvami v zvezi z otroki in gospodinjsko monotonijo« (kar zlasti velja za ženske) (Beck, Beck-Gernsheim 1996: 823). Večina sociologov opaža, da so vezi v družbi vedno ohlapnejše, kar utemeljujejo z vplivi individualizacije; posamezniki ne sklepajo več toliko zakonskih zvez kot prej, ampak se raje odločajo za druge oblike skupnega življenja, drugačne vrste zavezanosti razmerju, s tem pa se izognejo pravnim posledicam, ki izhajajo iz sklenitve zakonske zveze, ki je v preteklosti najpogosteje funkcionirala kot nekakšna samo-umevna predstopnja družine.

Zakonska zveza in družina sta v preteklosti opravljali funkcije družbenega pomena: nastopali sta kot enota v ekonomskem in pravnem prometu, skrbeli sta za prokreacijo in reprodukcijo ter poleg tega opravljali še cel kup drugih simbolnih funkcij. Ta klasični model pa je danes deloma izgubil svojo družbeno funkcijo.

Če je posledica individualizacije to, da ima posameznik več možnosti, da se odloči za eno od oblik skupnostnega življenja, in da družina ni več tesno povezana s sklenitvijo zakonske zveze ali odvisna od nje, ostaja dejstvo, da zakonodaja privilegirano ščiti klasično družino, ki nastane v okviru zakonske zveze. Tako vse ostale kohabitacije in družinske oblike ostajajo zunaj tega: »Odprli so se torej novi prostori svobode, vendar so ti novi prostori svobode družbeno povsem nezaščiteni« (Beck 2001: 157).

PROBLEM DEFINICIJ IN FORMALNOPRAVNEGA OKVIRA

Pojem družine v Sloveniji pravno opredeljuje 2. člen zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR, *Ur. l. RS*, 69/2004), in sicer kot življenjsko skupnost raznospolnih staršev in otrok. Življenjska skupnost brez otroka ni družina, četudi gre za zakonsko zvezo ali zunajzakonsko skupnost. Družino sestavlja tudi otrok, ki živi z enim roditeljem ali posvojiteljem oz. odraslo osebo, ki zanj skrbi in ima po zakonu pravice in obveznosti do otroka.

Očitno je, da postaja v času pluralizacije družinskega življenja definicija tradicionalne

¹ Leta 1995 je v Sloveniji sklenilo zakonsko zvezo 8.245 ljudi, leta 2005 pa samo še 5.769. Podatki leta 1995 kažejo 1.585 razvez, leta 2005 pa je število razvez narastlo na 2.647 (Statistični urad RS).

jedrne družine vse bolj nezadostna, neustrezna in diskriminatorna (Rener *et al.* 2006: 16). Sociologi že nekaj časa poskušajo najti ustrežnejšo definicijo, ki bi upoštevala raznovrstnost sodobnih načinov kohabitacije in s tem vključila najrazličnejše načine, kako si ljudje organizirajo družinsko življenje. Eden izmed aktualnih predlogov je, naj se sprememba zgodi na ravni jezika; namesto ednine »družina« lahko uporabljamo množino »družine«. Drugi predlagajo, da bi se družina morala nehati uporabljati kot samostalnica in začela uporabljati kot pridevnik, npr. družinske prakse (Roseneil 2005: 243). Spremembe definicije na ravni jezika sicer lahko prinesejo določeno stopnjo premika v simbolnem pomenu, vendar pa ne opravijo z ideološkim konstruiranjem; pojem družine je ideološki in stereotipni konstrukt, ki se je oblikoval in se ohranja zato, da se lahko uveljavljajo določene oblike družbenega nadzora (Rener 1995: 25). Zakonodaja, institucije in družinske politike se oblikujejo glede na te stereotipne predstave o družini, ne zato, ker je tradicionalna jedrna družina družbena norma organizacije zasebnega življenja, ampak zato, da bi to nekoč postala in drugod ostala.

Premiki v teoriji so sicer pomembni, niso pa zadostni, saj ohranjajo nespremenjeno heteronormnost v sociološkem imaginariju in ne analizirajo v zadostni meri sodobnih družbenih sprememb. Da bi lahko razumeli in razvili nove načine konceptualizacije sodobnih načinov intimnega življenja, se moramo premakniti izven meja konvencionalnega sociološkega mišljenja družine/družin.

Čeprav je družinska politika v Sloveniji sodobna, pa, kot opozarja A. Švab na zgledu resolucije o temeljnih oblikovanju družinske politike (1993), pri podrobnejši analizi ugotovimo, da ohranja veliko ideoloških argumentacij, ki dajejo prednost samo enemu družinskemu modelu – sodobni jedrni družini (Švab 2003: 51).

Sicer v zakonodajnih besedilih najdemo poudarjanje različnih družinskih oblik in priznavanje teh kot subjektov družinske politike. Vendar jedrna družina ostaja privilegirana

oblika, ki zasluži varstvo države. Z definicijo družine ostaja pluralizem družinskih oblik na deklarativni ravni. Ker dajejo prednost zgolj enemu družinskemu tipu, so ta besedila izključujoča že zato, ker drugih oblik sploh ne mislijo (npr. istospolne družine). S to izključenostjo druge oblike družinskega življenja niso upravičene do pravne zaščite države.

Drugi aktualni predlog, kako razširiti definicijo družine in jo približati družbeni realnosti, je, da bi bilo mogoče v zakonodajo vključiti različne oblike družin. Ta predlog je sporen iz dveh razlogov; prvič, s klasifikacijo in tipologizacijo družin se usmerjamo predvsem na različne oblike družin in pri tem spregledamo, da se pluralizacija družin ne nanaša na družinske oblike, ampak na načine družinskega življenja. Ko se osredotočimo na oblike, zanemarimo procese, ki potekajo v družinah. Poleg tega pa zakonodaja kot primarno skrb postavlja »skrb za otroke«. Pri tem postavi otroka v pasivno vlogo prejemnika skrbi in spregleda družinske vloge, procese in izkušnje posameznikov, ki znotraj družin vzpostavljajo najrazličnejše skrbniške prakse z vsemi člani družine.

Drugič, pluralizacija družinskih oblik postavlja zahtevo po poimenovanju novih družin – netradicionalne, alternativne, reorganizirane, sestavljene, istospolne ipd. Problem takega poimenovanja je, da se različne družine vzpostavijo šele z odmikom od »prave, normalne jedrne družine«. Heteroseksualna družina je tako postavljena kot norma, ostale oblike pa se konstituirajo kot razlika, odstopanje od te norme. Položaj družine »je naturaliziran, normaliziran, je točka, na kateri nekaj skrene od naravnega k nenaravnemu, k deviantnemu« (Rener *et al.* 2006: 135).

Tradicionalno jedrno družino sociologija razume kot zaprt sistem, ki deluje skozi natančno določene funkcije in je bistveno ločena od drugih sorodniških in prijateljskih vezi. Sodobne družine in kohabitacije pa delujejo tako, da te meje presegajo in vzpostavljajo zelo različne medosebne, emocionalne, skrbniške in materialne odnose z različnimi ljudmi.

SKRBNIŠKE PRAKSE V DRUŽINSKIH SKUPNOSTIH

Skrb je temeljna človeška življenjska dejavnost in nujni temelj vsakdanjega življenja. Znotraj »zakonodajnih« besedil družinskih politik je skrb opredeljena zlasti kot skrb za otroke. Pri tem je definirana v svoji najbolj reducirani obliki – kot skrb za odvisne ljudi. S tem so vse druge prakse skrbi in vsi drugi odnosi, ki se skozi skrb spletajo v družinah, prezrti. Poleg tega je v družinskih politikah opaziti, da je skrb skozi družinsko delo samoumevno dodeljena ženskam in »naturalizirana v povezavo z reprodukcijo« (*op. cit.*: 55).

Skrb staršev za otroke je največkrat razumljena enosmerno in ne recipročno; otrok je nemočen in je treba zanj skrbeti. Kadar tega ne zmorejo starši, stopi na mesto zaščitnika država. Pri tem ne gre za to, da je skrbi za otroke preveč, narobe, verjetno je je še premalo. Gre za to, da je skrb, kot jo pojmujejo sodobne družinske politike, reducirana zgolj na skrb staršev za otroke, na tiste, ki skrbijo, in tiste, ki skrb potrebujejo. Pri tem je očitno, da je v družinskem, partnerskem ali skupnostnem življenju dosti več praks skrbi, da se spletajo kompleksni skrbiški odnosi med vsemi, ki soustvarjajo družinsko življenje.

Če pogledamo uspešne ameriške TV serije (*Friends, Seinfeld, Ellen, Will and Grace*), lahko ugotovimo, da je pop kultura prej zaznala spremembe v življenju posameznikov; v vseh serijah je »sociabilnost« skupine prijateljev – in ne družine – tista, ki zagotavlja podporo, ljubezen in skrb, v nasprotju s sociologijo in z oblikovalci družinske politike, ki ljubezen, skrb in podporo razumejo predvsem kot domeno družine (Roseneil 2005: 243). V raziskavah o družinskih praksah istospolno usmerjenih oseb se je pokazalo, da je zanje krog prijateljev izredno pomemben; ker so zaradi svoje seksualne izbire pogosto izločeni iz družin, si svojo emocionalno varnost in vsakodnevno življenje zasnujejo v krogu prijateljev. Pri projektu »Care, Friendship and non-Conventional Partnership Project«, opravljenem na Univerzi Cambridge leta 2004, so raziskovali, kako tisti najbolj individualizirani v družbi – tisti, ki ne

živijo s partnerjem – konstruirajo svojo mrežo intimnosti, prijateljstva, skrbi in podpore, kdo je za ljudi, ki živijo zunaj družine, pomemben, kaj cenijo pri osebnih odnosih, kako skrbijo za tiste, ki so jim pomembni, in kako skrbijo zase. Med različnimi življenjskimi stili in seksualnostmi so odkrili tri zanimive, med seboj povezane prakse odnosov:

- pomembnost prijateljev
- decentralizacija seksualnih/ljubezenskih odnosov
- eksperimentiranje mimo tradicionalnih pravil.

Raziskava je pokazala, da sociološke raziskave na splošno zanemarjajo pomemben vidik odnosov, namreč, koliko ljudje zamenjujejo prijateljske odnose z biološkimi in krvnimi. Sociološkim raziskavam očitno ne uspe prepoznati in ustrezno analizirati načine, kako ljudje v individualizirani postmoderna družbi bistveno ne povezujejo oz. pogojujejo svojih odnosov z jedrno družino. Tem trendom bi morale slediti tudi zakonodaje na področju družine.

SESTAVLJENE DRUŽINE IN Z NJIMI POVEZANIMI PREDSDOKI

Raziskave, ki v nasprotju z zgornjimi v novih družinskih oblikah vidijo grožnjo in nevarnost, so pogoste pri biologično usmerjenih raziskovalcih. Evolucijska psihologa Martin Daly in Margo Wilson trdita, da sta odkrila »največjo grožnjo« za otrokovo blaginjo; to da so socialni starši (Daly, Wilson 1998). Primerjala sta namreč podatke o zlorabah in umorih otrok, ki živijo z biološkimi starši, in tistih, ki živijo s socialnimi starši. Ugotovila sta, da je verjetnost zlorabe otrok, ki živijo s socialnimi starši, kar 40-krat večja kakor pri tistih, ki živijo z biološkimi starši, verjetnost umora pa kar 70-krat večja. Sklenila sta, da je socialno starševstvo največje tveganje za otroke, kar so jih do danes odkrili. Po njej se socialnemu staršu ne splača investirati časa in čustev v otroka, s katerim ne deli genetskega materiala. Čustva, ki jih lahko socialni starši razvijejo do otroka, so plitka in zato socialni starši laže grdo ravnaajo z njim, ga zlorablajo

ali celo umorijo. Avtorja sta bila deležna številnih kritik tako glede uporabe metodologije kot glede dejstva, da se njuni dramatični zaključki preveč navdihujejo pri biološkem determinizmu.

Vendar je način utemeljevanja, ki sta ga uporabila Daly in Wilson, značilen tako za zagovornike kot za nasprotnike netradicionalnih družinskih struktur. Susan Golombok (Golombok 2000) navaja tri predpostavke, ki so bistveni del argumentov proti sodobnim družinskim oblikam:

- bolj ko se družina odmika od prevladujoče družinske norme, večje je tveganje za otroka
- na otrokov razvoj pomembneje vplivajo družinske strukture kot družinski procesi
- obstajajo povezave med netradicionalnimi družinskimi strukturami in negativnimi posledicami za otroka, na primer, otroci v istospolnih skupnostih bodo istospolno usmerjeni.

Avtorica poskuša na številnih zgledih raziskav o vplivu netradicionalnega družinskega življenja pokazati, da je za otrokov pozitiven razvoj bistveno pomembnejše to, kaj se dogaja v družini, kot sama struktura družine. Raziskave o enostarševskih družinah so na primer pokazale, da na otrokov razvoj bistveno bolj vpliva socialnoekonomska situacija staršev kot to, da otroka vzgaja samo en starš (*op. cit.*: 13). Otroci v enostarševskih družinah, ki imajo močnejšo socialno mrežo in s tem podporo okolice, nimajo takih težav kot otroci družine, ki te podpore nimajo. Nobenih dokazov ni, da istospolne družine »proizvajajo« homoseksualne otroke; več težav so imeli otroci, če so njihovi homoseksualni starši skrivali svojo spolno usmerjenost ali ostali gluhi za otrokove prošnje, naj jim pojasnijo odnose znotraj njihove družine (*op. cit.*: 101).

Podobno Golombok navaja rezultate raziskav, da genetska vez med otroci in starši ni zagotovilo za otrokov pozitivni razvoj, ne glede na to, ali gre za posvojiteljske družine ali za oploditev ženske z biomedicinsko pomočjo ali za sestavljeno družino, kjer je eden izmed staršev socialni. Za otroka so bolj od genetskih vezi pomembne socialne vezi, ki jih lahko naveže s svojimi starši (*op. cit.*: 100).

V sodobni realnosti ne moremo več trditi, da je tradicionalna družina najboljši možni model za vzgojo otroka, in hkrati, da je netradicionalna družina grožnja otrokovi blaginji. Kar je za otroka najpomembnejše, je kvaliteta družinskega življenja, kvaliteta odnosov in ne oblika, v kateri se ti odnosi odvijajo.

KORIST OTROKA

Z razvojem zaščite otrokovih pravic je postala predmet sodobnih družinskih politik tudi »korist otroka«. Fenomen »protektivnega otroštva«, kjer je skrb za otroka, njegovo vzgojo in blaginjo intenzivirana, je vplival na oblikovanje družinskih politik. Čeprav je v tem smislu opaziti pozitivne premike v slovenski zakonodaji in zakonodaji drugih evropskih držav, se niso dovolj oddaljile od prevladujočega miselnega vzorca, da je v otrokovo največjo korist, da odrašča v heteroseksualni družini z dvema staršema.

Novela zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZZDR, *Ur. l. RS*, 69/2004), ki je stopila v veljavo 1. 5. 2004, je prinesla spremembe na področju urejanja stikov med otrokom in starši ter kot novost uvedla pravico do stikov med otrokom in drugimi osebami, ki so otrokom blizu. Pomemben premik v konvencijah, ki govorijo o pravicah do stikov, je, da se pravice vežejo na otrokove pravice in ne na pravice staršev. Otrok tako ni več lastnina starša, pri katerem živi in ki mu lahko stike z drugim staršem omogoča ali ne.

Ko govorimo o stikih otroka s starši in drugimi pomembnimi osebami, se naša zakonodaja opira na evropsko konvencijo o uresničevanju otrokovih pravic iz leta 1996 (Slovenija jo je ratificirala in velja od leta 2000) in izhaja iz t. i. koristi otroka. Korist otroka je vrednostni pojem, o katerem daje zakon zgolj namige; v otrokovo korist je, da se zdravo razvija, dolžnost staršev pa je, da mu omogočijo pogoje za zdravo rast, skladen osebnostni razvoj in usposobitev za samostojno življenje in delo (Zupančič, Novak 2008: 20).

Glede zagotavljanja otrokove koristi se ZZZZDR opira na konvencijo ZN o otrokovih pravicah. Poudariti je treba, da nobena od

konvencij ne definira natančneje pojma »korist otroka« niti ne vsebuje kriterijev za presojo tega pojma. To velja tudi za konvencijo o otrokovih stikih, ki jo je leta 2002 sprejel Svet Evrope in je začela veljati leta 2005. Ta konvencija, ki je Slovenija še ni ratificirala, upošteva načelo, da je v otrokovo korist, da ima poleg stikov s starši stike tudi z drugimi ljudmi, s katerimi ga povezujejo »družinske vezi«.

Z novelo ZZZDR je tudi v našem pravu sprejeta ureditev, da ima otrok pravico do stikov z osebami, s katerimi je družinsko povezan in je nanje osebno navezan (člen 106 a), razen če je to v nasprotju z njegovo koristjo. Za otrokove »pomembne druge« pa velja domneva, da so to stari starši, bratje in sestre, rejniki, prejšnji ali sedanji zakonec ali zunajzakonski partner (*op. cit.*: 82). Ker je dikcija člena o tem, kdo so otrokovi pomembni drugi, »predvsem«, krog oseb ni zaključen; v določenih pogojih lahko pravica do stikov vključuje še tretje osebe. Podobno imajo urejene otrokove stike tudi na Švedskem, v Švici, na Madžarskem, v Nemčiji in na Danskem. Povsod pa bolj ali manj velja, da ima otrok pravico do stikov s tretjimi osebami takrat, kadar je z njimi živel nekaj časa in v tem času razvil z njimi čustvene odnose.

Sodobne družinske zakonodaje torej posebej zaščitijo otrokovo pravico do vzdrževanja in ohranjanja odnosov s posamezniki, s katerimi je otrok razvil odnos. Ta način pojmovanja zaščite otrokovih pravic in koristi je posledica upoštevanja sodobnih (skandinavskih) politik, ki otroka koncipirajo kot državljana, ki je lahko v nekaterih primerih neodvisen od staršev.

Ko o koristi otroka govorijo oblikovalci družinskih politik, se vse prepogosto vprašajo, kakšne negativne vplive lahko ima na otroka družinska struktura, ki odstopa od normativa, in vse prerediti, na kakšen način lahko otrok s tem pridobi, kako mu lahko to koristi.

V postmoderni individualizirani družbi opazimo idealizacijo otroštva, starševstva in družine; vedno manj ljudi se odloča za otroke in družinsko življenje, vedno več za kakšno obliko skupnega življenja z otroki ali brez. Kljub spremembam zakonodaje v smeri večjega upoštevanja različnih družinskih oblik in večji

svobodi odločanja o načinu skupnega življenja ostajajo biološki argumenti o tradicionalni družini kot najboljšem možnem prostoru za vzgojo otroka aktualni. S fenomenom protektivnega otroštva in poudarjanjem pomena vzgoje biološko starševstvo v primerjavi s socialnim starševstvom ostaja imperativ.

INDIVIDUALIZACIJA PRAVIC IN DRUŽINSKA POLITIKA

Večina evropskih držav ima bolj ali manj zakonsko urejene in zaščitene različne oblike in načine partnerskega oz. družinskega življenja. Nekaterne države so v zadnjih letih sprejele zakonodajo, ki ureja registracijo življenjskih skupnosti, v katerih živita dve osebi različnega ali istega spola (Švedska, Katalonija, Nizozemska, Francija, Danska, Norveška, Islandija, Nemčija, Španija, Velika Britanija, Madžarska). Zelo različno pa imajo evropske države urejene razmerje partnerjev do otrok (posvojitve, skupno skrbništvo, oploditev z biomedicinsko pomočjo).

Pri tem je treba poudariti, da večina držav posebej ureja registracijo istospolnih skupnosti in jih pravno ne izenačuje z zakonsko zvezo; diskriminirajo jih zlasti na področju družinskega življenja. Kjer zakon posebej ureja registracijo istospolnih skupnosti, ne ureja enako registracije življenjske skupnosti oseb različnega spola. Kot argument navajajo, da imajo življenjske skupnosti oseb različnega spola za ureditev razmerja na voljo institut zakonske zveze.

Nizozemska zakonodaja je najbolj pravično uredila življenjske skupnosti posameznikov; leta 1998 so sprejeli zakon o registriranem partnerstvu, ki velja tako za homoseksualne kot za heteroseksualne pare, leta 2001 pa so sprejeli še štiri zakone, ki omogočajo sklenitev zakonske zveze in posvojitve otrok istospolnim parom. Posamezniki lahko urejajo življenjske skupnosti na enak način, ne glede na to, ali gre za istospolne osebe ali za osebe različnega spola; na voljo imajo tako sklenitev zakonske zveze kot registrirano partnerstvo.

Nizozemska pozna tudi »dogovor o skupnem življenju«, pri katerem gre za to, da se

»stranki« s konkretnim dogovorom dogovorita samo o tistih razmerjih, ki jih želita urediti, v nasprotju z zakonsko zvezo in registrirano skupnostjo, kjer dolžnosti in pravice ureja zakon.

Pravne posledice zakonske zveze so enake za hetero- in homoseksualne partnerje, razen v razmerju do otrok; pravna domneva, da je mož oče otroka, se uporablja samo v heteroseksualnih zvezah, ne pa v zakonskih zvezah dveh žensk ali moških. To pomeni, da istospolna zveza nima enakih pravnih posledic za razmerje med socialnim staršem in otrokom biološkega starša. Izjema je zgolj prežिवninska obveznost; socialni starš je dolžan preživljati otroka do njegove polnoletnosti, vendar samo v času trajanja zakonske zveze in če otrok živi s socialnim in biološkim staršem.

Zakonska zveza in registrirano partnerstvo se razlikujeta tudi v načinu prenehanja; prvo ureja sodišče, drugo lahko razdreta partnerja sama. Registrirano partnerstvo lahko partnerji spremenijo v zakonsko zvezo in narobe.

Nizozemsko pravo omogoča tudi posvojitvev otroka po istospolnih partnerjih in institut skupne starševske skrbi za otroka enega od partnerjev. Ta novela zakona, ki velja od leta 2000, omogoča, da otroka skupaj posvojita dve ženski oz. moška, ki živita skupaj (ne glede na to, ali sta v zakonski zvezi ali partnerstvu), kot tudi, da otroka posvoji istospolni zakonec ali partner biološkega starša.

S posvojitvijo nastane med otrokom in socialnim staršem enako pravno razmerje kot med otrokom in biološkim staršem, zlasti pravna podlaga za starševsko skrb, ki jo socialni starš dejansko že opravlja. Za posvojitev morata biti izpolnjena dva temeljna pogoja – da je otroku posvojitev v korist in da otrok ne more ničesar več pričakovati od svojih bioloških staršev, torej, da je roditeljska pravica staršev prenehala. Skupna posvojitev ni dovoljena, če osebi, ki želita posvojiti, ne moreta skleniti zakonske zveze, na primer zaradi mladoletnosti ali bližnjega sorodstva. Pogoj za posvojitev pa je, da živita skupaj nepretrgoma vsaj tri leta in vsaj eno leto skrbita za otroka, ki ga želita posvojiti. Tudi če gre za enostransko posvojitev, kjer želi otroka posvojiti socialni starš, je

pogoj, da živi z biološkim staršem vsaj tri leta in da skrbi za otroka vsaj eno leto. Ta pogoj odpade v primeru, če se otrok rodi v najmanj tri leta trajajoči skupnosti dveh žensk.

Socialni starš, ki dejansko skrbi za otroka skupaj z biološkim staršem, lahko na sodišču pridobi enake dolžnosti in pravice, kot jih ima roditelj. S prenehanjem registriranega partnerstva ali z razvezo skupna starševska skrb ne preneha.

Leta 1999 je bil v Franciji sprejet zakon o civilni pogodbi o solidarnosti, ki vsebuje tudi definicijo dejanske (zunajzakonske) skupnosti. Posebnost tega zakona je zlasti v pogodbeni avtonomiji partnerjev, ki ne morejo ali nočejo skleniti zakonske zveze. To imenujejo pogodbeno partnerstvo. Nastane s sklenitvijo pogodbe, ki jo skleneta polnoletni osebi istega ali različnega spola z namenom, da uredita skupno življenje. Temeljna posledica pogodbenega partnerstva je dolžnost medsebojne osebne podpore in materialne pomoči. Podrobnosti pogodbe določita partnerja sama. Pogodbeno partnerstvo ima posledice tudi v davčnem, delovnem in socialnem pravu.

Zgornji zgledi in slovenska zakonodaja (zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti) kažejo, da se države večinoma odločajo za t. i. »pogodbeni pristop« (Lyndon Shanley 2006), sistem individualnih pogodb, ki partnerjema omogočajo odločanje, na kakšen način in s kom živeti. Ta način odreka zakonsko priznani zakonski zvezi privilegirani, državno zaščiten status. Mary Lyndon Shanley imenuje to »enakostatusni pristop«.

Pogodbeni pristop sicer daje avtonomnima (individualiziranima) posameznikoma več možnosti odločanja o tem, na kakšen način bosta živela skupaj. Vendar s tem, ko jima država sicer daje možnost svobodnega odločanja, ne zaščiti njune zveze v bistvenih rečeh; morda imata posameznika možnost, da se vnaprej odločita o tem, kako bosta delila premoženje, ali o tem, kdo bo hodil v službo in kdo bo opravljal gospodinjstva dela. Njuna zveza pa ne zasluži zaščite države v temeljnih procesih solidarnosti, pri emocionalnem, neplačanem delu, odrekanju, skrbniških odnosih itn., ki jih zahtevata

partnersko in družinsko življenje – razen če vse to sama zaščitita v pogodbi. Obravnava ju kot dve stranki v pravnem prometu, kot podjetji, ki skleneta pogodbo o sodelovanju.

Proces individualizacije je pripeljal do sprejemanja navidezno bolj pravične zakonodaje na področju partnerskega in družinskega življenja, ki omogoča sklepanje različnih zvez, ki pogosto vključujejo otroke. Paradokсно pa pogodbeni pristop tudi prepušča posameznike same sebi, da izkoristijo pravne instrumente in sami zaščitijo svoje pravice. Individualizma se drži negativna oznaka; posamezniki naj bi bili preveč zaposleni sami s seboj (*self-involved*) in posledično naj ne bi bili pripravljeni sklepati zvez, ki zahtevajo predanost in odrekanje. (V knjigi *The End of Marriage: Individualism and Intimate Relations* Jane Lewis na podlagi analize številnih intervjujev, dokazuje, da to ni res.) Zakonska zveza in tradicionalna družina nastopata v nasprotju z sodobnimi družinskimi oblikami kot stabilen prostor, kot najboljši okvir za vzgojo otrok, individualizirane zveze pa kot nekaj, kar je enostavno prekiniti, razdreti. Vendar statistični podatki o številu razvez kažejo prav to, da zakonska zveza ni nič stabilnega. Poleg tega zakonska zveza nima monopola na zavezanost, predanost in obveznost, kot to trdijo konzervativni politiki. Problem odgovornosti v medosebnih odnosih je bolj povezan s prepadam med predstavo o enakovredni zakonski zvezi novega egalitarnega modela (Lewis 2001) in družbeno realnostjo, ki jo še vedno označuje bistvena neenakost na, recimo, področju plačanega in neplačanega dela.

Pogodbeni pristop je zgolj navidezno pravičen, ker posameznikom omogoča možnosti odločitev in vpliva na oblikovanje njune zveze. Nikakor pa ne odpravlja neenakosti, v kateri ti posamezniki živijo svoja resnična življenja. Širitev pravic na tiste, ki jih država v okviru družinske zakonodaje pravno ne štiti, izhaja iz njihovega »posebnega statusa«; gre bodisi za njihovo spolno usmeritev bodisi za to, da se odločijo živeti neporočeni ali z več partnerji. To sicer do neke mere odpravi diskriminacijo na določenih področjih, nikakor pa teh družin ne izenači z heteroseksualno družino. Argumenti

politike, ki poudarja zavezanost, predanost, obveznost posameznikov v zakonski zvezi, pravzaprav onemogočajo, da se k tem vrednotam zavežejo ljudje, ki si tega želijo, hkrati pa si ne želijo ali ne morejo skleniti zakonske zveze.

Če sodobna družinska politika s sistemom pogodbenih zvez išče rešitve na ravni posameznikov, je njena naloga, da išče kolektivne rešitve na ravni spolne neenakosti, plačanega in neplačanega dela in da navsezadnje zagotavlja otrokom življenje brez ekonomske deprivacije (revščine). Naloga družinske politike bi morala biti tudi ta, da razmišlja o temeljnih družbenih neenakostih, ki vplivajo na oblikovanje družinskih procesov. Ker družine in partnerji ne živijo v socialnem vakuumu, temveč v realni družbi, z realnimi odnosi in realnimi diskriminacijami, bi bilo nujno spremeniti zakonsko in družinsko pravo. Preoblikovati bi ga bilo treba tako, da bi bilo pravično za vsakogar in da bi zagotavljalo enakost in svobodo vsem državljanom in državljanom.

VIRI

- BECK, B. (2001), *Družba tveganja*. Ljubljana: Založba Krtina.
- BECK GERNSEIM, E., BECK, U. (1996), Individualizacija in »tvegane svobode«: Perspektive in nasprotja k subjektu usmerjene sociologije. *Teorija in praksa*, 33, 5: 817–838.
- (2006), *Popolni kaos ljubezni*. Ljubljana: FDV.
- DALY, M., WILSON, M. (1998), *The Truth about Cinderella*. New Haven: Yale University Press.
- Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic. *Uradni list RS: Mednarodne pogodbe*, 26/99: 1109–1117.
- GOLOMBOK, S. (2000), *Parenting: What Really Counts?* London: Routledge.
- LYNDON SHANLEY, M. (2006), Pravična zakonska zveza. V: Kobe, Z., Pribac, I. (ur.), *Prava poroka? 12 razmišljanj o zakonski zvezi*. Ljubljana: Založba Krtina.
- LEWIS, J. (2001), *The End of Marriage? Individualism and Intimate Relations*. Cheltenham: EE Publishing House.
- RENER, T., POTOČNIK, V., KOZMIK, V. (1995), *Družine: Različne – enakopravne*. Ljubljana: Vitrum.

- RENER, T., SEDMAK, M., ŠVAB, A., UREK, M. (2006), *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Annales.
- Resolucija o temeljnih oblikovanju družinske politike v RS, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. [Http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/resolucija_druzina.pdf](http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/resolucija_druzina.pdf) (17. 11. 2008).
- ROSENEIL, S. (2005), Living and Loving Beyond the Boundaries of the Heteronorm: Personal Relationships in the 21st Century. V: Mckie, L., Cunningham-Burley, S. (ur.), *Families in Society: Boundaries and Relationship*. Cambridge: Polity Press (241–258).
- Statistični urad Republike Slovenije. [Http://www.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0554601S&ti=Osnovni+podatki+o+sklenitvah+zakonskih+zvez%2C+Slovenija%2C+letno&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/03_05155_nar_gib/03_05546_poroke/&lang=2](http://www.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0554601S&ti=Osnovni+podatki+o+sklenitvah+zakonskih+zvez%2C+Slovenija%2C+letno&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/03_05155_nar_gib/03_05546_poroke/&lang=2) (23. 9. 2008).
- ŠVAB, A., SEVENHUIJSEN, S. (2003), *Labirinti skrbi: Pomen perspektive etike skrbi za socialno politiko*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. *Uradni list RS*, 69/2004, 8462–8476.
- ZUPANČIČ, K., NOVAK, B. (2008), *Predpisi o zakonski zvezi in družinskih razmerjih*. Ljubljana: Založba Uradni list.